

De Graven van Gent

door J. DHONDT

IN DE FRANKISCHE PERIODE was Gent de hoofdplaats van den *pagus* of gouw Gent. De oudste zekere vermelding van dezen *pagus* dagteekent uit het eerste kwart van de VIIIe eeuw; de *Vita Amandi* vermeldt immers het « *pagum quemdam preter fluenta Scaldi fluvii, cui vocabulum Gandao indidit antiquitas* » (1). Met zekerheid werd de juiste omvang van dezen *pagus* nog niet vastgesteld. Aanvaard mag worden dat hij zich uitstreckte over beide oevers van de Leie en de Schelde. De Kale en de Durme — voortzetting van de Kale — vormden vrij waarschijnlijk, de grens tusschen de Gentergouw en den verder in het westen gelegen *pagus Mempiscus*. Tusschen Leie en Schelde paalde de *pagus* van Gent aan den *pagus* van Kortrijk; de grens tusschen beide kan niet duidelijk worden aangetoond.

Ten tijde van Lodewijk den Vrome (815-843) werd de Gentergouw tijdelijk verbrokkeld en bij de naburige gouwen ingedeeld. In een vroegere studie (2) hadden wij aangetoond dat ten tijde van keizer Lodewijk, de Kortrijkergouw tijdelijk bij de Doornijkergouw werd ingelijfd. We hadden daar dadelijk moeten bijvoegen, dat dit ook het geval was met de Gentergouw, aangezien we in hetzelfde verband deden opmerken dat te dien tijde de Sint-Pietersabdij van Gent in *pago Turnacense* werd gesitueerd. Doch, verblind door een verkeerde voorstelling aangaande de uitgestrektheid van den *pagus Gandensis* (3) hebben we toen deze evidente gevolgtrekking niet gemaakt. Uit de zoo-

(1) M.G.H.SS. RERUM MEROV. V, blz. 436.

(2) Het ontstaan van het Vorstendom Vlaanderen (R.B.P.H. 1941 en 1942), blz. 547 n^r 2.

(3) Cf. *Ibid.*, blz. 92, onder de errata.

even aangehaalde vermelding van de Sint-Pietersabdij aan den eenen kant, uit het vermelden, in den oudsten tekst van het *Liber Traditionum*, van een aantal plaatsen die « *in pago Gandense seu Tornacense* » worden gesitueerd (4), en in den jongeren tekst « *in pago Gandense* » worden thuisgebracht, en die alle uit den tijd van Lodewijk den Vrome dagteekenen, mag met vrij groote zekerheid worden besloten, dat de Gentergouw, zooals de Kortrijkergouw, ten tijde van Lodewijk den Vrome met de Doornijkergouw één geheel heeft uitgemaakt.

Niet gansch onze gouw onderging echter dit lot. Een oorkonde van Lodewijk den Vrome zelf, die in origineel is bewaard en van 819 dagteekent, plaatst de Sint-Baafsabdij in de gouw Brabant (5). Dit feit heeft een groote verwarring gezaaid bij de historici die getracht hebben de grenzen van de gouwen vast te leggen. De meest ongerijmde oplossingen werden voorgesteld. De verklaring is nochtans eenvoudig genoeg wanneer men bedenkt dat, als tegenhanger van die oorkonde betreffende Sint-Baafs, er een andere is, van denzelfden keizer uitgaande, slechts vier jaar ouder, en waarin de Sint-Pietersabdij van Gent « *in pago Turnacense* » wordt geplaatst (6). Aangezien dit laatste, zooals men weet, dient verklaard door het inlijven van een deel van de Gentergouw bij de Doornijkergouw, ligt het voor de hand de vermelding van Sint-Baafs in gouw Brabant op te vatten als een bewijs voor de aanhechting van een deel van de gouw van Gent bij de gouw Brabant. Daarmee is een klein probleem, dat echter veel stof deed opwaaien, opgelost.

De *pagus* van Gent werd natuurlijk door graven bestuurd zooals alle andere Frankische gouwen. Wij zullen trachten in deze enkele bladzijden het weinige dat over deze Frankische graven bekend is te verzamelen en verder ook te handelen over een ander graafschap Gent dat iets later is ontstaan.

De oudste vermelding van een Gentschen gouwgraaf schijnt, bij eerste zicht, in de *Vita Amandi* te moeten gevonden worden. Dit heiligenleven licht ons in over de apostolische bedrijvigheid van den heiligen Amandus, die leefde — zooals men weet — in de eerste helft der VIIe eeuw. In de *vita* wordt verhaald hoe graaf Dotto, toen hij de rechtspraak uitoefende, een aangeklaagde ter dood veroordeelde en liet

(4) Blz. 21, 29, 31.

(5) SERRURE, *Cartulaire de Saint-Bavon* n° 3, blz. 2.

(6) *Liber Traditionum sancti Petri*, blz. 9.

opknoopen. De Heilige Amandus, een wonder doende, bracht den man weer in leven (7). Men weet dat Amandus te Gent werkzaam was, en bovenstaand incident wordt in onmiddellijk verband met zijn bedrijvigheid aldaar, vermeld. Indien het zoo is, zal Dotto wel een graaf van de Gentergouw zijn geweest, de oudst bekende. Daarentegen kan echter worden ingebracht dat een heele reeks handschriften van de *Vita Amandi* dit feit doen doorgaan « *in urbe Tornaco* » (8). De gezaghebbende uitgever Krusch verwerpt deze woorden weliswaar als een interpolatie. Desniettemin is voorzichtigheid natuurlijk geboden en met volle zekerheid kan niet worden bevestigd dat Dotto wel graaf van Gent was (9).

Eerst twee eeuwen later wordt weer een graaf van Gent vernoemd. Deze graaf heette Waltcaud. Het *capitulare* van Servais van 853 somt een aantal personen op die graafschappen hielden binnen het gebied van het bisdom Noyon-Doornijk (10). Deze tekst is alles behalve duidelijk doch we meenen te hebben bewezen (11) dat de woorden *comitatibus Engelramni et in comitatibus Waltcaudi* de *pagi* aanduiden, niet bij name in den tekst vermeld. Dit zijn de *pagi* van Aardenburg, van Waas, van Gent, van Doornijk, van Ostrevant, van Pevele, van Melantois en van Caribant. Deze gebieden vormen twee groepen, Gent, Aardenburg en Waas eenerzijds, Doornijk, Ostrevant, Pevele, Melantois en Caribant anderzijds. Tusschen beide ligt het graafschap Kortrijk. Volgens den tekst van de verordening van Servais moet een van die

(7) M.G.H.SS. RERUM MEROV. V, p. 438. — « Illud etiam operae praetium huic scedulae adnectendum putavimus, quod viro venerabili presbitero nomine Bono narrante, didicimus, qui testabatur se presens fuisse quando haec gesta est. Agebat namque quod comes quidam, ex genere Francorum, cognomine Dotto, congregata non minima multitudine Francorum, ut erat illi injunctum, ad dirimendas resederat actiones. Tunc subito a lictoribus ante eum praesentatus est quidam reus, quem omnis turba adclamabat dignus esse morte... Cumque hisdem Dotto decrevisset ut eum patibulo deberent affigi... Tandemque a ministris vel apparitoribus hisdem fur affixus patibulo est atque extremum exalavit spiritum. Dotto vero revertens domum, populi constipatus caterva... »

(8) *Ibid.*, p. 438.

(9) Zie ook de opmerkingen van ROLLAND, *Les comtes francs à Tournai* (Mons, 1930), p. 7-9.

(10) BORETIUS-KRAUSE, *Capitularia Regum Francorum*, II, p. 275; « III. Immo episcopus, Adalardus abba, Waltcaudus, Odelricus, missi in Noviomiso, Vermandiso, Adertiso, Curtriciso, Flandra, comitatibus Engilrammi et in comitatibus Waltcaudi ».

(11) J. DHONDT, *Het ontstaan van het vorstendom Vlaanderen (REVUE BELGE DE PHILOL. ET D'HISTOIRE, T. XXI, 1941)*, pp. 554-555.

groepen toebehooren aan graaf Waltcaud en de andere aan graaf Ingelram. Om redenen die we elders hebben uiteengezet (12) moet men aan Ingelram de zuidelijke groep toekennen zoodat Walcaud wel graaf van Gent, Waas en Aardenburg zal zijn geweest. Hij zou dan na Dotto de oudst bekende graaf van Gent zijn. Deze graaf wordt in geen enkel ander document aangetroffen. Hoe lang Waltcaud graaf van Gent was is niet geweten. Na hem verschijnt als graaf van Gent niemand min dan Boudewijn de IJzeren, stamvader van de graven van Vlaanderen. Het staat inderdaad vast dat Boudewijn in 870 leekeabt was van Sint-Pieters van Gent (13). In 864 is hij reeds graaf van de gouw van Waas en doet hij schenkingen aan Sint-Pieters van Gent (14). Daar het zeer onwaarschijnlijk is dat Boudewijn alleen maar de armzalige gouw Waas zou bezitten, daar de graaf van een gouw dikwijls de leekeabt is van de abdijen uit deze gouw en daar ook graaf Waltcaud Gent en Waas samen bezeten heeft, is het zooniet zeker dan toch aannemelijk dat de eerste Boudewijn, graaf van Gent is geweest.

Dit zijn de eenige graven geweest die men, zooniet met zekerheid dan toch met een betrekkelijke waarschijnlijkheid aan de Gentergouw kan toewijzen.

Onder Boudewijn II werd deze gouw bij het graafschap Vlaanderen ingelijfd en bleef dan slechts bestaan (dat ze bleef bestaan blijkt uit de menigvuldige vermeldingen van *pagus Gandensis* als plaatsbepaling in documenten van de X^e eeuw) als administratieve onderverdeling van het vorstendom. Er heeft echter in latere tijden een ander graafschap Gent bestaan. Dit wordt inderdaad vermeld in twee oorkonden, de eene van circa 992 (15), een tweede van 1025 (16). Het bestaan van dit graafschap is in zich zelf een heel probleem. Het staat in verband met een ander feit, het optreden te Gent van de graven van Westfriesland.

Van af 969 wordt graaf Diederik II van Westfriesland opvallend

(12) Zie hooger vermelde studie, p. 556.

(13) *Liber tradit. sancti Petri*, uitg. FAYEN, p. 51, n^r 59.

(14) Zie *Ontstaan van het graafschap Vlaanderen*, 2^e deel (R.B.P.H., XXI, 1942), p. 62, en vooral GRIERSON, *The translation of the relics of St. Amalberga* (REVUE BENEDICTINE, 1939), p. 303.

(15) VAN LOKEREN, *Chartes de St. Pierre de Gand*, n^r 71: « *Hurna in comitatu Gandensi* ».

(16) *Ibid.*, n^r 99: « *in comitatu Gandensi in pago Wasiae* ».

veel in Vlaamsche oorkonden vermeld (17). In hetzelfde jaar 969 schenkt koning Lotharius van Frankrijk goederen gelegen in het « graafschap » Waas aan Diederik van Westfriesland (18). Verder nog wordt de zoon van Diederik in de *Gesta episcoporum Cameracensium*, die van 1043 dagteekenen, *Arnulfus Gandavensis* genoemd (19). Tenslotte, weliswaar in teksten die uit de XIIe eeuw dagteekenen, worden de graven van Westfriesland, graven van Gent geheeten (29).

Hoe dit alles verklaard?

Het meest ingang heeft de oplossing van Lot gevonden; hij laat de graven van Westfriesland als Vlaamsche burggraven in de kasselrij Gent optreden (21). Dat de vroegere gouwen binnen het Vlaamsche staatsverband eigen beheerders hadden is vrij waarschijnlijk. Dat die gouwen *comitatus* werden geheeten is per se niet heelemaal onmogelijk. Dat de gouw van Waas in de administratieve indeeling van het graafschap Vlaanderen bij deze van Gent werd gevoegd kan desnoods ook opgaan, al druischt hiertegen in dat nog ver in de X^e eeuw de gouw van Waas als een zelfstandig iets wordt vermeld (22). Dit kan echter wel eenvoudig navolging zijn van vroegere teksten (het geldt inderdaad steeds hetzelfde gebied Temsche en afhankelijkheden waarvan het bezit herhaaldelijk aan Sint-Fieters van Gent wordt bevestigd). Dat de graven van Westfriesland ondergeschikte ambtenaren van de graven van Vlaanderen zouden zijn geweest is echter niet zeer waarschijnlijk. Wanneer men tenslotte vaststelt dat het optreden van deze heeren te Gent precies samenvalt met de grootste inzinking van de

-
- (17) Een graaf van West Friesland wordt vermeld samen met den graaf van Vlaanderen in de volgende documenten, op de volgende data: Oorkonde van Arnulf voor St. Pieters, van Gent, 941, VAN LOKEREN, *op.cit.*, n° 22. (10 Juli 953 VAN LOKEREN, n° 28 (29 Juni 960), *Lib. Trad.* n° 69 (5 Mei 962), oorkonde van Wicman, uitg. VANDEN HAUTE, B.C.R.H. 1902 pp. 414-417. (18 October 962), VAN LOKEREN, n° 36 (28 Maart 964), *Liber Trad.*, n° 77. (11 April 969), *Liber Trad.*, n° 45. (31 Januari 972), *Liber Trad.*, n° 83. (30 September 972), *ibid.*, n° 87. (20 October 974), VAN LOKEREN, n° 53. (4 Maart 981), *Liber Trad.*, n° 93. (29 Juni 983), VAN LOKEREN, n° 64. (1 April 988). Het valt dadelijk op dat het hoogtepunt van den West Frieschen invloed valt in 969-974, tijdens de minderjarigheid van Arnulf II.
- (18) OPPERMAN, *Fontes Egmondenses*, Urk. II.
- (19) *Gesta episcopum Cameracensium*, III, 19 (M.G.H.SS., VII, p. 471).
- (20) *Chronique de Saint-Laurent de Liège* (M.G.H.SS., VIII, blz. 268) en RENIER, *Vita Wolbodonis* (M.G.H.SS., XX, blz. 568).
- (21) LOT (F.), *La frontière de la France et de l'Empire au XIe siècle* (BIBL. DE L'ECOLE DES CHARTES 1910), p. 26-27.
- (22) cf. J. DHONDT, *op.cit.*, blz. 543, n° 1.

macht der Vlaamsche graven, namelijk de minderjarigheid van Arnulf II, kan men er maar moeilijk in berusten de voorgaande feiten te verklaren in den zin van het bestaan van een burggraafschap der graven van Westfriesland over de gebieden Gent en Waas. Hierbij kan nog gevoegd worden het feit dat Heurne (Hurna) uitdrukkelijk in het graafschap Gent geplaatst, ver bezuiden de grenzen van de Karolingische Gentergouw gelegen is, volop in de gouw van Kortrijk. Het graafschap Gent van de X^e eeuw is dus niet hetzelfde als de Gentergouw uit de Frankische tijd. Om al deze redenen schijnt het ons niet mogelijk het *comitatus Gandensis* anders op te vatten dan als een werkelijk graafschap dat dan naar alle waarschijnlijkheid onder gezag van de graven van Westfriesland zou hebben gestaan. Heelemaal los uit het Vlaamsche staatsverband zal het wel niet zijn gekomen. In nagenoeg alle stukken waar de graaf van Westfriesland optreedt komt immers ook de graaf van Vlaanderen voor. In een oorkonde noemt Diederik van Westfriesland Arnulf II van Vlaanderen trouwens « senior noster » (23). Waarschijnlijk zal het graafschap Gent-Waas dus in leen zijn gehouden geweest van den graaf van Vlaanderen. Geen enkele tekst leert ons het oogenblik kennen waarop de graven van Westfriesland aan hun gezag in Vlaanderen hebben verzaakt, noch de reden waarom dit graafschap is verdwenen. Men kan nochtans eenige resultaten bereiken door een nauwkeurig nagaan van de teksten. Het beste, ja misschien het eenige zekere bewijs voor de macht der graven van Westfriesland binnen Vlaanderen, was hun herhaaldelijk optreden in de Vlaamsche oorkonden. Dergelijke vermeldingen treft men vrij vaak aan tot in 988, daarna kent men nog slechts een geïsoleerde vermelding in 995 (24). In 993 sterft graaf Arnulf van Westfriesland en laat één onmondigen zoon na (25). Het wegblijven na dien datum — op één enkele uitzondering na — van de graven van Westfriesland uit de Vlaamsche oorkonden gecombineerd met het feit dat juist in de laatste jaren der X^e eeuw de macht der graven van Vlaanderen onder Boudevijn IV weer buitengewoon groot wordt, wettigt het vermoeden dat het tijdens de minderjarigheid is van Diederik III van Westfriesland, dus in de laatste jaren der X^e eeuw, dat de Vlamingen weer meester

(23) VAN LOKEREN, *op.cit.*, n° 53.

(24) Zie boven.

(25) *Annales Egmundenses*, a^o 993.

worden in het voormalige Westfriesche gebied in Vlaanderen. In 1007 is dit stellig het geval (aangezien Gent in dat jaar tengevolge van een oorlog tusschen Boudewijn IV en keizer Hendrik II door het keizerlijk leger werd ingenomen) (26). Maar zoo eenvoudig is de zaak toch niet, een tekst van 1025 immers — we zegden het hierboven — vermeld een plaats in *comitatu Gandense in pago Wasiae*. De brief van abt Othelbold van Sint-Baafs die precies uit dezelfde periode dagteekent plaatst Waasmunster in *pago Gandense* (27). Ook hieruit schijnt het voortbestaan van een administratieve eenheid Gent-Waas te spreken. Het ware verleidelijk in die administratieve eenheid de Gentsche kasselrij te willen zien die inderdaad het land van Waas heeft omvat (28). Maar of men in de XIe eeuw kasselrij nog met *comitatus* kan aanduiden is uiterst onwaarschijnlijk en men mag ook niet uit het oog verliezen dat uit vroegere teksten en feiten blijkt dat er inderdaad een graafschap Gent bestaan heeft dat blijkens de schenking van 969 wel zeer waarschijnlijk met Waas was verbonden. In dat licht gezien kan men den passus uit de oorkonde van 1025 en uit den brief van Othelbold moeilijk anders opvatten dan als een bewijs voor het voortbestaan van het vroegere graafschap Gent tot op dezen datum. Anders redeneeren ware de teksten willekeurig naar een vooropgezette waarschijnlijkheid verwringen. Het graafschap Gent heeft dus nog een heel eind in de XIIe eeuw voortbestaan. Dat de graven van Westfriesland er nog meester waren is echter heelemaal niet noodzakelijk. Hun totaal wegblijven na 995 uit de Vlaamsche oorkonden, het feit dat Gent in 1007 aan Vlaanderen toebehoort bewijst het tegendeel. Men moet dan besluiten dat het graafschap Gent en Waas als geheel — en dan wel eerder door een verdrag dan door een louter geweld — van de Westfriesche graven aan de graven van Vlaanderen is gekomen. Het zal dan waarschijnlijk bestuurd zijn geweest door burggraven die te Gent zetelden en die van 1011 af

(26) *Annales Blandinienses*, a^o 1007.

(27) SERRURE, *Cartulaire de Saint-Bavon de Gand*, n^r 12.

(28) cfr. GANSHOF, *Étude sur les tribunaux des châtelainies*, p. 30, en NOWE, *Les baillis comtaux*, p. 63.

worden vermeld (29). Later werd deze administratieve indeeling verbrokkeld in het zuiden door het oprichten van de kasselrij Oudenaarde (waaraan het zuidelijk deel van het graafschap met Heurne namelijk ten deel viel) en nog veel later door het oprichten van het land van Waas als zelfstandige administratieve indeeling.

(29) BLOMMAERT, *Les châtelains comtaux*, p. 42 en vlgde.